

Leonarda DACEWICZ

Białystok

ANTROPONIMIA ZABŁUDOWA I DÓBR ZABŁUDOWSKICH W I POŁOWIE XVII WIEKU W KONTEKŚCIE WIELOETNICZNOŚCI

Zabłudów – niewielkie miasteczko, położone w odległości niespełna dwudziestu kilometrów od metropolii, jaką jest współczesny Białystok, posiada bogatą i długą historię, bowiem jego początki sięgają XVI wieku. Dwór zabłudowski istniał już w 1550 r., a w 1553 r. król Zygmunt August dał Grzegorzowi Chodkiewiczowi prawo na lokację miasta Zabłudowa ze względu na liczne osadnictwo w tym rejonie Puszczy Błudów. Miasto było bogato uposażone w ziemię, a mieszczanie aktywnie uczestniczyli w trzebieży i kolonizacji puszczy. Na wykarczowanym obszarze powstał duży układ wsi zwany Folwarkami Miejskimi (dziś wsie Folwarki Wielkie i Małe) [Maroszek 1994, 7].

Puszcza Błudów i dobra zabłudowskie należały pierwotnie do możnego rodu Chodkiewiczów. Przed 1482 r. Rusin Iwan Chodkiewicz otrzymał wielki pas puszczański między Supraślą a wsiami supraskimi i bielskimi. Na ziemi te przybywali chłopcy z białoruskich posiadłości Chodkiewiczów. Pojawiła się tu także szlachta mazowiecka. Z początkiem XVII w. dobra zabłudowskie przeszły w ręce Radziwiłłów (Krzysztof Radziwiłł nabył je drogą kupną). W czasach posesji Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów pomyślnemu rozwojowi miasta sprzyjało zatwierdzone w 1654 r. przez króla Jana Kazimierza prawo magdeburskie, statuty cechowe na wzór miasta Wilna i inne ważne uregulowania [Alexandrowicz 1964; Maroszek 1994, 14, Wiśniewski 1977].

Trudno jest określić datę powstania parafii katolickiej, prawdopodobnie miało to miejsce między 1525 a 1553 rokiem. W 1567 r. Aleksander Chodkiewicz wybudował świątynię dla osiadłej we włości ludności ruskiej [Szot 1992]. W 1638 r. zezwolenie na budowę bożnicy otrzymali zabłudowscy Żydzi. Oprócz Polaków, Rusinów i Żydów w mieście i dobrach zamieszkiwali także Litwini i Szkoci.

Wieloetniczność i wielowyznaniowość z biegiem czasu zrodziła różne konflikty: pomiędzy unitami i prawosławnymi mieszkańcami dóbr zabłudowskich,

pomiędzy chrześcijanami i Żydami, pleban rzymskokatolicki z Zabłudowa aktywnie uczestniczył w usunięciu arian [Maroszek 1994, 14-15].

Z czasów posesji radziwiłłowskiej zachowały się inwentarze miasta, dworów i wsi dóbr zabłudowskich. Jeden z nich, obszerny Inwentarz z 1622 r., obejmujący miasto, dwór zabłudowski wraz ze 100 włókami miejskimi w Folwarkach Wielkich, stanowi bogate źródło materiału antroponimicznego. Odnotowano w nim ok. 800 nazw osobowych pełniących funkcję nazwiska.

Podstawowe typy morfologiczne nazwisk polskich ustaliły się do końca XV w. [Kaleta 1998, 93]. Na Podlasiu ze względu na wciąż żywe i dość intensywne ruchy osadnicze proces ten przekroczył granicę wieku XV. Niemniej jednak wiek XVII, który jest przedmiotem uwagi, stanowi już etap zaawansowany w procesie rozwoju systemu antroponimicznego, chociaż nazwisko nadal ma status zwyczajowej, a nie sankcjonowanej prawnie [Dacewicz 2003; Kowalik-Kaleta 2007].

Pierwsza połowa XVII w. stanowi pewien etap w kilkunastowym procesie rozwoju nazw osobowych. System antroponimiczny tego okresu nie był w pełni wykształcony. W nazwiskach mieszkańców dóbr zabłudowskich funkcjonowały jeszcze struktury przejściowe, czyli formy analityczne, które były prototypami nazwisk odmiejscowych na *-ski*, np. *Paweł z Rafałowa* (k. 17), *Stanisław z Horodnian* (23v), *Matwiej z Pasyńkow*, *Pietrasz z Pasyńkow* (26), *Chwiedko z Sanikow* (28), *Piotr z Urzyk* (28), *Michałko z Olszanki* (29), *Ihnat z Olexicz*, *Szczes z Kołpakow* (29v). Łącznie odnotowano 17 takich struktur, przy czym brak stabilności dotyczy również nazw miejscowości, np. *Matys z Tatarowszczyzny*, *Marcin z Tatarowszczyzny* (23v) obok *Matys z Tatarowców*, *Matfiej z Tatarowców* (28), *Paweł z Rafałowa* (17) i *Stecko z Rafałowców* (26).

Można również odnotować niestabilność formy antroponimu identyfikującego tę samą osobę, np. *Ławren Hłuchy* (17), *Ławryn Hłuchi* (21), *Ławrin Hłuchi* (22), *Ławren Hłuszkowicz* (21), *Ławryn Hłuszkowicz* (23v); *Stephen Koczaniuk* (19), *Stephen Koczaniuk* (23v); *Andrzej Wilkułaczyk* (17), *Andrzej Wilkołaczek* (17), *Andrzej Wilkołaczyk* (19); *Jan Nieczosany* (14), *Jan Nieczesany* (17v).

W omawianym okresie na obszarze rozległych dóbr zabłudowskich dominowały nazwiska o charakterze patronimicznym, zależnościowym, derywowane różnymi sufiksami, wśród których największą aktywność przejawiał przyrostek *-ic/-owicz/-ewicz* (ponad 200 egzemplifikacji), np. *Jan Adamowicz* (19v), *Iwan Kozłowicz* (14), *Janko Pawłowicz* (29), *Mikołaj Kasprowicz* (29), *Hryszko Kuryłowicz* (29), *Piotr Sawczenic* (27), *Mikołaj Jurczenic* (27). Inne sufiksy tworzące formacje zależnościowe są poświadczane kilkunastoma, kilkoma lub pojedynczymi przykładami:

- *-enia/-enie*, np. *Paweł Laskowienie* (19), *Chwiedko Andrzejenia* (28), *Stas Jadamienie* (29), *Terech Turzenie*, *Justian Turzenie* (29v);

- *-ik/-yk*, np. *Jan Serafinik* (15), *Jan Antonik* (15), *Olifier Damiaszyk* (17), *Stas Strzelczyk* (18v);
- *-ko*, np. *Marcin Motoczko* (16), *Stecko Korenko* (17), *Krzysztof Kołyszko* (19v);
- *-ek*, np. *Woytek Siekierek* (18v);
- *-in*, np. *Iwan Bielamin* (14v);
- *-ow*, np. *Wasko Stasinkow* (22);
- *-ych*, np. *Micko Chroczych* (16);
- *-uch*, np. *Matys Sienczuch* (16).

Odtoponimiczne formacje z sufiksem *-ski* były dość liczne (ponad 70 nazwisk), np. *Jan Rogowski* (14), *Piotr Falkowski* (17), *Wawrzyniec Trocki* (15), *Jakub Sienicki* (20), *Piotr Jabłoński* (22), *Borys Horodeński* (23).

W antroponimii dóbr zabłudowskich wyraźnie zaznaczyły się obecność nazwiska o charakterze przezwiskowym, np. *Szymon Grzęda* (16v), *Jakub Żuk* (16v), *Jakub Szczurek* (16v), *Mikołaj Baran* (17v), *Adam Jarząbek* (18), *Jacko Duda* (18), *Iwan Rohoza* (18), *Iwan Malesza* (18v), *Mic Pierdun* (28v), *Adam Grab* (28v), *Małosz Przystupa* (29v), w tym struktury sufiksalne, np. *Jacko Holeniacz* (16v), *Piotr Szarucha* (14v), *Marcin Obracajło* (14v), niezbyt liczne nazwy odzawodowe (być może nazwy rzeczywiście wykonywanych zawodów), np. *Jan Balwierz* (14), *Tomasz Cieśla* (18v), *Andrzej Rymarz* (14), *Paweł Szapował* (17v), *Adam Tracz* (18), *Daniło Zdun* (17v), *Hryc Osocznik* (28v), kilka odtoponimicznych, np. *Andrzej Kaszuba* (28), *Jan Litwin* (28); nazwiska odtoponimiczne z sufiksem *-ec*, np. *Iwan Starosielec* (19v), *Jacko Wołyniec* (18v), jak również nazwiska równe imionom, np. *Jan Swiryd* (24), *Siemion Swiryd* (25), *Pawłuk Nikita* (27).

Antroponimia omawianego obszaru, ściślej mówiąc obszaru pogranicza, kształtowała się w kontekście wielokulturowości, na którą złożyła się kultura osiedlającej się tu w ciągu kilku wieków ludności polskiej, ruskiej, litewskiej, żydowskiej, stąd też nazewnictwo było zróżnicowane genetycznie i pod względem formalno-językowym. W jakimś stopniu struktura narodowościowa znalazła odbicie w antroponimii dóbr zabłudowskich. W nazewnictwie ludności pochodzenia polskiego i ruskiego można zaobserwować całą przedstawioną wyżej ogromną różnorodność struktur, które wówczas kształtowały się i stopniowo stabilizowały. Na przynależność etniczną mogą wskazywać podstawy nazwisk: imiona i apelatywy. Przegląd odnotowanych w *Inwentarzu* nazw osobowych pozwala stwierdzić, że wyraźną przewagę liczebną miały nazwy o proveniencji wschodniosłowiańskiej. Powszechność występowania nazwisk o genezie wschodniosłowiańskiej potwierdzają charakterystyczne dla tej antroponimii (głównie białoruskiej) podstawy i sufiksy, np. podstawy nazwisk równych apelatywom i nazwisk odapelatywnych, np. *Matys Panamar* (< brs. *panamar* 'zakrystian') (14), *Misko Wierobiej*

(brs. *warabiej 'wróbel'* (29), *Fiedzko Bielousik* (< wsł. biały us 'biały wąs') (14v); liczne nazwiska na *-owicz*: *Iwaszko Iwanowicz* (< im. wsł. *Iwan*, cerk. *Joann*) (29v), *Fiedor Haponowicz* (< im. cerk. *Gapon*) (19v), *Kunach Tarasewicz* (> im. cerk. *Tarasij*), *Chwiedor Rusinowicz* (< etn. *Rusin*) (23v), *Hryc Kuzmicz* (im. cerk. *Kuz'ma*) (29v), *Iwan Hryniowicz* (< im. wsł. *Hryhorij* : cerk. *Grigorij*) (29), *Fiłon Jakimowicz z Olszankow* (< im. cerk. *Joakim*) (29v). *Wasko Hłuszkowicz* (ap. brs. *hłuchi 'głuchy'*) (26); dość liczne egzemplifikacje struktur z białoruskim sufiksem *-enia/-enie*, np. *Iwan Chwiedzkwowienie* (14v), *Chwiedor Ciszenie* (16), *Hryc Paszkowienie* (17v), *Trochim Serheienie* (20v), *Supron Chwiedzzenie* (28), *Jakow Karpieszenie* (18). Występujące obok nazwiska imię o genezie wschodniosłowiańskiej, jak też wschodniosłowiańskie imię w podstawie nazwiska, również może wskazywać na ruskie pochodzenie nosiciela tego nazwiska.

Typowo wschodniosłowiański sufiks *-uk* jest poświadczony kilkunastoma egzemplifikacjami, np. *Kurian Hryniuk* (14v), *Piotr Bieluk* (17), *Kalisz Błaszczuk* (19v), *Matys Sienczuk* (21v), *Stephen Koczaniuk* (23v). Warto nadmienić, że duża popularność nazwisk z sufiksem *-uk* zaznacza się dopiero w XVIII w. [por. Dacewicz 2006, 157-162].

Jeśli chodzi o nazwiska na *-ski*, które kwalifikuje się zazwyczaj jako typowo polskie, to prawdopodobnie identyfikowały nie tylko Polaków, bowiem zestawienie antropimiczne z wschodniosłowiańskim imieniem nie wyklucza nosiciela Rusina, np. *Ławryn Hryniowicki* (14), *Harasim Choiewski* (14v), *Cimosz Chorowski* (16v), *Klim Horodeński* (17), *Fedor Żłotnicki* (18v).

W I poł. XVII w. w dobrach zabłudowskich osadnictwo żydowskie było jeszcze stosunkowo nieliczne, na co wskazuje wykorzystywany w tym opracowaniu *Inwentarz*. Stosowany w nim wyznacznik przynależności narodowej w postaci etnonimu *Żyd* nie jest konieczny, bowiem ludność wyznania mojżeszowego bez trudu można zidentyfikować na podstawie typowych dla tej nacji imion, które znajdowały się także w podstawach nazwisk patronimicznych, np. *Judka Zelmanowicz Żyd* (< im. *Zelman*: bibl. *Salomon*), *Dawid Zelmanowicz Żyd* (14), *Nachim Gierszonowicz Żyd* (< bibl. im. *Gerszon*), *Łazarz Gierszonowicz Żyd Arendarz* (14), *Newech Łazarowicz Żyd* (< im. *Łazarz* : bibl. *Eleazar*) (17), *Jurek Łachmanowicz Żyd* (17), *Aaron Izraelowicz Żyd* (< im. bibl. *Izrael*) (18), *Łazarz Pszczołka Żyd* (17), *Nason a Icko Żydowie* (14), *Judka Żyd z Kuryan* (27v), *Jakubowa Żydowka* (14) [por. Dacewicz 2003b, 2004].

Osadnictwo litewskie nie znalazło wyraźnego odzwierciedlenia w antropimii badanego terenu, odnotowano *Jan Zwingel* (23v), (por. *Žvingela*, *Žvingelas* LPŻ) i jedną formację odmężowską *Backielowa wdowa* (14v), (por. lit. n.os. *Bac-kelis*).

Na obszarze wieloetnicznego osadnictwa bez wątplenia trudno uniknąć wzajemnych wpływów, powielania pewnych wzorców, niemniej jednak przywią-

zanie do własnej tradycji narodowej, zwłaszcza kanonów imienniczych pozostaje i odciska swój wyraźny ślad w nazewnictwie osobowym. Tak więc, pochodzenie nosiciela nazwiska można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić na podstawie imienia i nazwiska, zwłaszcza na omawianym tu etapie rozwoju systemu nazwenniczego [por. Dacewicz 2003b, 87-92].

Przedstawiona dość zwięźle charakterystyka pewnego etapu (I poł. XVII w.) kształtowania się nazwisk w dobrach zabłudowskich pozwala uświadomić ogromną złożoność tego procesu na tym wieloetnicznym i wielowyznaniowym obszarze polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza. Kształtujący się system nazwenniczy charakteryzował się przede wszystkim obecnością fonetycznych, strukturalnych i leksykalnych cech języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich.

Szczegółowa analiza systemów antroponimicznych poszczególnych miasteczek, dóbr szlacheckich, królewszczyzn Podlasia w rezultacie pozwoli dokonać syntezy i opisać ten system w całej złożoności, określając przy tym cechy charakterystyczne wyłącznie dla tego obszaru.

Literatura:

- Alexandrowicz S., 1964, *Powstanie i rozwój miast woj. podlaskiego XV – I poł. XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica”, t. I, Białystok, s. 137-156.
- Dacewicz L., 2003a, *Z historii nazwisk na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu kulturowym (wiek XVI–XVII)*, [w:] *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, red. Z. Kaleta, Warszawa, s. 11-19.
- Dacewicz L., 2003b, *Struktura narodowościowa a nazewnictwo osobowe Międzyrzecza w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Słowa jak mosty nad wiekami*, Białystok, s. 87-93.
- Dacewicz L., 2004, *Identifizierung jüdischer Bevölkerung und slawische Nameskultur*, [w:] „Namenkundliche Informationen“, Heft 85/86, Leipzig, s. 201-208.
- Dacewicz L., 2006, *Rola sufiksu -uk w kulturze nazwenniczej Podlasia*, [w:] *Munuscula Linguistica in honorem Alexandrae Cieślakowej oblati*, Kraków, s. 157-162.
- Kaleta Z., 1998, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa.
- Kowalik-Kaleta Z., 2007, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym*, t. I, Warszawa.
- LPŽ – *Letuvių pavardžių žodynas*, Ats. red. A. Vanagas, t. I–II, Vilnius 1985-1988.
- Maroszek J., 1994, *Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich Zabłudów XV–XVIII w.*, Białystok.
- Szot A., 1992, *Dzieje parafii Zabłudów do roku 1795*, Białystok.
- Wiśniewski J., 1977, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny. Geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” XI, s. 7-79.

Źródło materiału antroponimicznego: *Inwentarz dworu i miasta Zabłudów oraz sumariusz majątności zabłudowskiej*, Centralny Gosudarstwennyj Istoriceskij Archiw Biełorusi w Minsku, F. 694, op. 2, nr 2641, k. 1-98; też w: J. Maroszek, op.cit., s. 101-172.

ZABŁUDÓW AND ITS PROPERTIES' ANTHROPONYMY IN THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY IN THE CONTEXT OF MULTI-ETHNICITY

S u m m a r y

The author presents the characteristics of a certain stage of surnames' formation in Zabłudów properties using the material of an extensive Inventory from 1622, which includes app. 800 names that function as surnames. A multi-cultural nature of the discussed area is reflected in genetically and formally-linguistically differentiated names. A systematic review of dominant types of surnames in the context of Polish, Ruthenian, Lithuanian and Jewish cultures' influences leads to the conclusion that phonetic, structural and lexical features of the Polish language and Eastern Slavonic languages were present in a developing anthroponomical system.